

debat anmeldelser

FAGHISTORIKEREN OG DEN HISTORISKE FORTÆLLING

TANKER I ANLEDNING AF POUL DUEDAHLS
ONDSKABENS ØJNE OG ULRİK LANGENS *TYVEN*¹

■ PER H. HANSEN

INTRODUKTION

I 2014 udgav professor Per Boje, Syddansk Universitet, første bind af et planlagt tre-bindsværk om, hvordan Danmark blev et rigt samfund.² *Vejen til velstand* som bogen hedder, er et ambitiøst og vellykket resultat af Bojes mere end 40 år lange forsknings- og undervisningskarriere inden for økonomisk, social- og erhvervs-historie. Og den er på alle måder anderledes end de to bøger, nævnt ovenfor, jeg er sat til at anmelde her.

Vejen til velstand har en klar problemstilling, fremlægger sit teoretiske udgangspunkt og diskuterer sine resultater i relation til den danske og internationale litteratur om emnet. Den veksler mellem mikro- og makroniveauet og er empirisk og teoretisk velunderbygget. Og så forsøger den at besvare et væsentligt samfundsmæssigt spørgsmål, som optager de fleste mennesker i dag. Det er – efter min opfattelse – umuligt at komme uden om bogen, hvis man skal forsøge at finde et ståsted mellem galopperende neo-liberalisme og overoptimistiske forestillinger om statens rolle i samfundsøkonomien. Det er kort sagt historieskrivning, der bekræfter mottoet om, at al historie er samtidshistorie, som er klart

1 Duedahl: *Ondskabens øjne*; Langen: *Tyven*.

2 Boje: *Vejen til velstand* - marked, stat og utopi.

problemstyret, og som beskæftiger sig med et spørgsmål, hvis samfundsmæssige relevans er – eller bør være – indiskutabel.

Vejen til velstand har potentiale til at bidrage til en mere nuanceret og kvalificeret debat om erhvervspolitik og om markedets og statens rolle i den fremtidige skabelse af velstand i Danmark. Alligevel blev bogen kun omtalt i *Weekendavisen*, mens ingen af de øvrige landsdækkende aviser omtalte *Vejen til velstand* – en af de væsentligste (økonomisk) historiske bøger udgivet i Danmark i en årrække.

Til gengæld ville jubelen ingen ende tage, da Ulrik Langens *Tyven* og Poul Duedahls *Ondskabens øjne* udkom i hhv. 2015 og 2016. Begge bøger har ligget på bestsellerlisterne i uge- hvis ikke månedsvi, og *Tyven* var indstillet til prisen for Årets Historiske bog 2015 – en pris, som Duedahl og medforfattere i øvrigt løb med i 2013 for *Forbrydelsens ansigt*, og som Langen vandt sammen med Peter Henningsen i 2010 for *Hundemordet i Vimmelskiftet*.³

Publikum tørster efter den gode, "autentiske" historie, og jeg kan godt forstå al den positive omtale af Duedahls og Langens bøger, som er skrevet af to dygtige og produktive, professionelle faghistorikere fra hhv. Aalborg Universitet og Københavns Universitet. *Ondskabens øjne* og *Tyven* er begge formidabelt læseværdige.

Ulrik Langens *Tyven* handler om Niels Heidenreich, hvis "claim to fame" var, at han stjal guldhornene, mens Poul Duedahls *Ondskabens øjne* handler om Jens Nielsen, der efter en lang karriere som kriminel indlagde sig berømmelse som den sidste dansker, der blev henrettet for kriminalitet begået i fredstid. I medierne er de to bøger i særlig grad blevet fremhævet for deres fokus på den historiske fortælling og for brug af såkaldt litterære virkemidler.

Herhjemme har historikeren Tom Buk-Swienty også bidraget til genren, bl.a. med en biografi om Jacob A. Riis, der dokumenterede elendigheden i New York i slutningen af 1800-tallet og dermed bidrog til at bane vejen for sociale reformer.⁴ Også Buk-Swienty har flere gange været med i opløbet om prisen for årets historiske bog. I udlandet har den form for historisk fortælling for længst fået sin egen kategori – "literary non-fiction" eller "creative non-fiction" – og den er altså også brudt igennem i Danmark.⁵

Det er nok værd at notere sig, at både *Tyven*, *Ondskabens øjne* og Buk-Swientys *Den ideelle amerikaner* er biografier. Det er den lille fortælling på mikroniveauet, der er tale om og med tanke på den massive og ovenud positive medieomtale, disse bøger har fået, og deres forfatteres tidligere nominering til prisen for Årets Historiske bog, kan jeg ikke dy mig for den tanke, at Ulrik Langen løb åbne døre

3 Henningsen og Langen: *Hundemordet i Vimmelskiftet og andre fortællinger*.

4 Buk Swienty: *Den ideelle amerikaner - en biografi*.

5 *Politiken*, 24. november 2015, Carsten Andersen: "I anno 2015 skal også fagbøger skrives som personlige fortællinger".

ind med sin tiltrædelsesforelæsning i september 2012. Her argumenterede han stærkt for, at vi historikere "skal tage fortællingen til os igen."⁶

Det er altså mere end 30 år siden, at Lawrence Stone konstaterede fortællingens genkomst som reaktion på strukturhistorie og den cliometriske tilgang i økonomisk historie, og der er løbet meget vand i åen siden.⁷ Selv om Langen vistnok er lidt træt af, at forelæsningen bliver set som en form for programmerklæring, er det nu engang, hvad der kan ske med fortællinger og tekster i almindelighed. De cirkulerer ude i samfundet og bliver brugt til og gør mange forskellige ting, afhængig af, hvordan læseren forstår dem. Det kan tekstens ophavsmand ikke kontrollere og godt det samme.

Fortælling og mikrohistorie

Spørgsmålet er måske, i hvilket omfang bøgernes popularitet rækker ud over det brede bogkøbende publikum og ind i faghistorikernes rækker. For faghistorikeren bør refleksion over tilgange, resultater og relevans vel være en selvfølge, og det savner jeg i begge bøger. *Tyven* og *Ondskabens øjne* rejser det spørgsmål, om den historiske fortælling nødvendigvis må være fokuseret på "mennesker og begivenheder", som Langen udpeger som historikerens genstandsfelt. Og er det rigtigt, at den store fortælling, forstået som forsøg på at skabe mening og sammenhæng i større spørgsmål, er død? Det mener jeg ikke, og jeg håber det slet ikke. Bojes *Vejen til velstand* er ikke en fortælling på samme måde som Duedahls og Langens, og den fokuserer ikke primært på mennesker og begivenheder, men den indeholder ikke desto mindre en stor og empirisk velunderbygget fortælling om Danmarks vej til rigdom. Selv om enkeltpersoner og begivenheder også spiller en rolle, er det deres samspil med de institutionelle rammer, der er i fokus.

I en anden boldgade har jeg selv skrevet en artikel, der både bruger en narrativ tilgang og præsenterer en bestemt fortælling om finansiel ustabilitet gennem 150 år.⁸ Og en af mine personlige helte inden for økonomisk historie, Barry Eichengreen, udgav sidste år en bog, der sammenligner den internationale depression i 1930'erne med den seneste finansielle krise, hvor han skifter suverænt mellem mikro- og makroniveau og argumenterer for, at også finansielle kriser forstås gennem fortællinger.⁹ Der er mange andre eksempler på, at der kan skrives problemorienterede fortællinger på makroniveauet.

Når Ulrik Langen og Poul Duedahl vælger mikroniveauet og et fokus på mennesker og begivenheder, er det altså ikke, fordi det er den eneste mulighed. Mon ikke det snarere skyldes, at mikrohistorien er en af deres primære inspirations-

6 Langen: 'Historien er gammel og gerrig'.

7 Stone: 'The Revival of Narrative. Reflections on a New Old History'.

8 Per H. Hansen: 'From Finance Capitalism to Financialization'.

9 Barry Eichengreen: *Hall of Mirrors*. Se også min diskussion af bogen i H. Hansen: 'Barry Eichengreen, Hall of Mirrors'.

kilder.¹⁰ Langen har i en anden sammenhæng henvist til den amerikanske mikrohistoriker Natalie Zemon Davis som forbillede, og Poul Duedahl har i interviews i forbindelse med udgivelsen af *Ondskabens øjne* forklaret, at han er interesseret i afvigelsens historie og bruger "afstikkerne til at tegne det normales omrids".¹¹

Mikrohistorien gør netop en dyd ud af undersøgelsen af eksistenser på kanten af samfundet og det kan man roligt sige, at både Jens Nielsen og Niels Heidenreich var, om end på hver sin måde. Men grundtesen er også, at det mikrohistoriske perspektiv kan vise noget, der ikke kan ses på makroplan. Giovanni Levi har beskrevet det således, at:

Phenomena previously considered to be sufficiently described and understood assume completely new meanings by altering the scale of observation. It is then possible to use these results to draw far wider generalisations although the initial observations were made within relatively narrow dimensions and as experiments rather than examples.¹²

Mikrohistorien har også et fokus på de sprækker og alternative betydninger, der kan lokkes ud af det empiriske materiale, og fremgangsmåden er den såkaldte *thick description* med et fokus på de kulturelle betydninger, der tillægges gennem sprog og handlinger.¹³ Der er imidlertid ikke noget teoretisk belæg for, at mikrohistorie nødvendigvis skal skrives inden for den biografiske genre. Man kan skrive biografier, der ikke er mikrohistorie – f.eks. Buk-Swientys *Den ideelle amerikaner* – ligesom mikrohistorie ikke nødvendigvis skal have biografisk form.¹⁴

FORM OG INDHOLD

Både *Tyven* og *Ondskabens øjne* lever fint op til Ulrik Langens tanker om den historiske fortælling og det mikrohistoriske perspektiv, og som allerede nævnt er de særdeles velskrevne og fængende historier om livet på samfundets skyggeside i 1800-tallet. Da bøgerne er rigeligt omtalt i pressen, går jeg ikke nærmere ind i de to tydeligt velbegavede hovedpersoners triste liv og levned, og eftersom bøger-

10 Måske skal det understreges, at der findes forskellige mikrohistoriske tilgange: på den ene side en mere socialhistorisk tilgang og på den anden side en kulturel-antropologisk tilgang forbundet med den ny kulturhistorie. Når jeg refererer til mikrohistorie, handler det om den sidstnævnte tilgang, som følger traditionen fra Carlo Ginzburg og Natalie Zemon Davis. Se også Fritzboeger: 'Mikrohistorie og Aktør-Netværks-Teorier', 106.

11 Se interview med Ulrik Langen i *Berlingske*, 6. marts 2013, Jeppe Bangsgaard: "Jeg føler mig draget og forpligtet af historien," og interview med Poul Duedahl i *Politiken*, 1. maj 2016, Nils Thorsen: "Ondskabens livshistorie," samt *Jyllands-Posten*, 1. maj 2016, Klaus Dohm: "Den sidste henrettede".

12 Levi: 'On Microhistory', 98.

13 Se Geertz: 'Thick Description'. For et eksempel på Geertz' tilgang til thick description se 'Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight,' i Geertz: *The Interpretation of Cultures*.

14 Et eksempel på mikrohistorie, der ikke er biografisk er Darnton: *The Great Cat Massacre*.

nes genstandsfelt ligger et stykke fra min faglige ekspertise, kan jeg heller ikke detaillkommentere på indholdet som sådan.

Bøgerne er på hhv. 363 og 366 sider og sat med så tilpas store typer, at selv typografien understøtter ønsket om at skrive en læseværdig fortælling. Med hhv. 377 og 566 slutnoter, der næsten udelukkende refererer til det anvendte arkivmateriale, er det ikke dokumentation og brug af empirisk materiale, det skorter på. Faktisk er begge bøger overordentlig stærkt arkivbaserede, men deres brug af sekundærlitteratur er forskellig. Faktisk så forskellig, at Duedahl stort set ikke bruger sekundærlitteratur, og *Ondskabens øjne* har da heller ikke nogen litteraturoversigt. Det er der til gengæld hos Langen, men som hos Duedahl er der for det meste tale om ret snæver kontekstlitteratur, der bidrager til de stofrige portrætter af Heidenreich og hans samtid.

Det er i det hele taget kendetegnende for de to bøger om de to personer, der kommer på tværs af samfundet og må betale prisen, at der flyves meget lavt over kilderne; måske en negativ langtidsvirkning af den Erslevske kildekritiks dominans? Mere overordnet savner jeg en klar problemstilling til at styre vejen gennem materialet. Især i *Ondskabens øjne* får jeg indtryk af, at materialet i nogen grad har styret skriveprocessen. Det betyder ikke, at bøgerne slet ikke berører større temaer, men de er ikke i fokus. Det er naturligvis muligt at argumentere for, at den historiske fortælling netop ikke styres af en problemstilling, men af konflikten eller plottet og relationerne mellem helt og skurk.¹⁵ Bedømt som sådan er både *Tyven* og *Ondskabens øjne* ganske succesfulde. Men er det tilstrækkeligt i faghistoriske bøger?

Ondskabens øjne

I *Ondskabens øjne* er det måske ikke overraskende ondskaben som begreb, der kredses om i historien, men det tematiseres og diskuteres kun i meget begrænset omfang. Bogen igennem er det Jens Nielsens voksende ondskab og overgiver sig til djævelen, som han selv kalder det, der udgør den overordnede ramme for fortællingen. Men "ramme" er for vagt og upræcist. Det engelske udtryk "frame" er langt mere passende.¹⁶ En fortælling vil altid være "framet" på en bestemt måde, og hos Duedahl ses det allerede i bogens titel *Ondskabens øjne*. Det er muligt, at det er et citat fra kilderne, men i så fald har jeg overset det under læsningen, så mon ikke titlen snarere er en reference til filmen med samme titel? Hvis det er tilfældet, gør det blot titelvalget mere problematisk, fordi det aktiverer nogle bestemte

15 Se Gunn: *History and Cultural Theory*, 38-39; Ricoeur: *Time and Narrative. Volume 1*. 182-192.

16 Der er mange tilgange til framing; en af dem er udviklet af den amerikanske kognitive lingvist George Lakoff. Se Lakoff: *The Political Mind*; Lakoff and Johnson, *Metaphors We Live By*. For en uddybning af, hvordan fortællinger fastlægger den måde, vi ser verden på, se H. Hansen: 'Business History: A Cultural and Narrative Approach,' samt Mordhorst: 'Arla and Danish National History'.

forestillinger hos læseren. Hvis Duedahl havde valgt at kalde bogen for "Din ulykkelige søn", som Jens Nielsen omtaler sig selv i et brev til sin mor (s. 256), havde den overordnede "frame" været en anden.

Med *Ondskabens øjne* tegnes et billede af en ond person; et billede, der løber igennem bogen og ofte – men ikke altid – i Jens' selv-repræsentation. For mig ser det imidlertid ud til, at der er tilstrækkeligt med sprækker i denne fortælling til, at de burde være diskuteret mere eksplicit, og til at bogen *kunne* have haft en anden overordnet morale. For Jens er ikke bare "ond", beregnende og hensynsløs, som Duedahl jævnligt fremstiller ham (se bl.a. 40, 43, 46, 83). Jens udviser f.eks. ofte omsorg for sin mor og sin søster og fortryder sine handlinger, ligesom Duedahl flere steder nævner, hvordan det omgivende samfund lægger afstand til strafsystemet og helt konkret til henrettelsen af Jens (se f.eks. s. 111, 214-15, 225, 256, 314-15). Ja, på et tidspunkt deler han endda det slik, han har købt for stjalne penge, med sine kammerater på opdragelsesanstalten (s. 80. Se også s. 135).

Duedahl skriver godt og nuanceret, og disse sprækker får også plads i fortællingen, men de udnyttes ikke til "at tegne det normales omrids", og de problematiseres ikke. Mere overordnet savner jeg en diskussion af, hvad Duedahls valg som historiker betyder for historien. Det havde formentlig været muligt at skrive en fortælling om, hvordan Jens blev, som han blev, pga. et forkvaklet samfund, der aldrig gav ham en chance. Under alle omstændigheder bør sådanne overvejelser lægges frem, og hvis formålet med bogen virkelig var at tegne "det normales omrids" gennem Jens' afvigelser og den dertil hørende straf, havde det nok krævet en klar problemstilling til at styre vejen igennem materialet.

Tyven

Mens fraværet af en problemstilling og begrænset fokus på det store i det små er iøjnefaldende i historien om Jens Nielsen, står det lidt bedre til i *Tyven*, selv om det også her virker, som om det stærke fokus på at fortælle den gode historie med rigelig anvendelse af litterære kneb har vundet over eller ligefrem stået i vejen for muligheden for at stille større spørgsmål om ondskab, kriminalitet, straf, familie, mor-søn relationer – og for den sags skyld om guldhornstyveriets kulturelle betydning og virkningshistorie.

Som den gode historiker, Langen er, nævner han naturligvis på samme måde som Duedahl de nævnte forhold og mange flere. Men han forsøger ikke at vende vrangen ud på dem og undersøge, hvad de betyder. Hensynet til den historiske fortælling – den gode historie – står i vejen, og kildematerialet bruges derfor primært, om end i mindre omfang end i *Ondskabens øjne*, til at skrive en en-til-en historie om et menneske, der kom galt af sted. I modsætning til Jens Nielsen var Niels Heidenreich ellers bedre stillet og havde muligheder for at leve et "almindeligt" liv. Men han udnyttede dem ikke, og for megen gæld bragte ham i uføre. Måske en tidlig version af 'luksusfælden', selv om Langen mener, at der var mere på spil end gæld og overforbrug (s. 147).

Langen er klart inspireret af skønlitterære virkemidler, og han kommer tæt på Davis' ambition om at finde "fiktionen i arkivet",¹⁷ ligesom han løbende diskuterer Heidenreichs situation og motiver. *Tyvens* vekslen mellem det små og den generelle kontekst er imponerende og dokumenterer Langens overlegne viden om 1700- og 1800-tallets samfund. En enkelt gang løber de litterære ambitioner dog, efter mit temperament, af med ham.

På side 174-75 introducerer Langen læseren for kaptajn Allong Bruun, der forsyner Heidenreich med guldmønter, som han smelter om og sælger videre. Bruun introduceres som en historisk person der "sejler på Ostindien" og er en "statelig mand. Høj og fyldig af kropsbygning, sorthåret og glat i ansigtet. Velklædt og ofte i forskellig dragt ... Han logerer i Bredgade, når han er i København." Det gav et sæt i mig, da jeg på side 208 kunne læse, at "kaptajn Allong Bruun er et gøglebillede", som Heidenreich har fundet på for at forklare politiet, hvor han fik sit guld fra.

Jeg er sikker på, at Langen har tænkt grundigt over det, men hvor går grænsen? Er der nogen grænse? Kommer der et bind to, hvor vi får at vide, at det slet ikke var Heidenreich, der stjal guldhornene? Nok ikke, og der er ingen skade sket, ja man kan ligefrem argumentere for, at det er et forsøg på at skrive historien, som den foldede sig ud for tidens aktører. Men som faghistoriker er der vel en grænse og en forpligtelse til ikke kun at tænke i litterære virkemidler men også i, hvad historien skal bruges til, og hvad fortællingen gør?

Fortælling, forklaring og relevans

Både *Tyven* og *Ondskabens øjne* er altså velskrevne historier med et stærkt fokus på mikroperspektivet, på mennesker og begivenheder og med en ret stærk ulyst til at forholde sig til relevanskriterier og til at (årsags)forklare. Bøgerne giver rig mulighed for at reflektere over livet i almindelighed og ondskab, kriminalitet og straf i særdeleshed. Det er det samme, vi gør, når vi læser skønlitteratur, men jeg kunne nu godt tænke mig lidt mere fra faghistorisk, fagfællebedømt forskning. Den autenticitetseffekt, der består i, at bøgerne er baseret på "real events" er ikke tilstrækkelig – i hvert fald ikke for mig.

Bøgerne består heller ikke min egen personligt-faglige "so what" test. Jeg synes, at faghistorie bør tage store og væsentlige problemstillinger op, som også kan hjælpe til at forstå, forklare og navigere i nutiden. Det er det, Per Boje gør på makroniveauet med en "stor fortælling" i *Vejen til velstand*, men det kan gøres på mange måder og på forskellige niveauer; også på mikroniveauet og med mikrohistorie. Og der er mange vigtige spørgsmål at tage op fra et historisk perspektiv. En langt fra udtømmende og uprioriteret liste kunne være globalisering, migration, etnicitet og identitet, ulighed, bæredygtighed, nationalisme, populisme, køns- og familiemønstre, terror, økonomisk vækst, (over)forbrug, finansiel ustabilitet,

17 Davis: *Fiction in the Archives*.

miljøproblemer m.m. Historikere bør i det mindste overveje og fortælle, hvilke relevanskriterier, der ligger til grund for deres valg af emne.

Jeg siger ikke, at *Tyven* og *Ondskabens øjne* ikke berører væsentlige spørgsmål i nutiden. Det gør de for så vidt. De adresserer og undersøger dem bare ikke, og det er svært (for mig) ikke at få den tanke, at det skyldes kombinationen af ønsket om at skrive den gode historiske fortælling med en ret høj grad af kildestyring og det, som Ludmilla Jordanova har kaldt "the cult of the archive".¹⁸

Både Langen og Duedahl udviser klassiske historiske dyder, hvor de gennemtrawler arkiver for at finde materiale om deres hovedpersoner, og de gør det godt og fortæller historien godt. Problemet – for mig – er, at det ikke sker på en problemstyret, reflekteret, teoretisk og metodisk inspireret facon og med skyldig hensyntagen til, hvad andre har skrevet om samme emne. Det er min klare opfattelse, at det ikke ville tage livet af den historiske fortælling at tage disse faghistoriske hensyn.

Det skal nu også siges, at der i mine øjne er forskel mellem Ulrik Langens og Poul Duedahls tilgang. I *Ondskabens øjne* fornemmer jeg i højere grad en traditionel, "realistisk", kildekritisk tilgang baseret på en forestilling om, at historikeren har mere eller mindre direkte adgang til den fortidige virkelighed gennem materialet. Det kommer f.eks. til udtryk i Duedahls korte diskussion af troværdigheden i Jens Nielsens erindringer og breve, hvor det traditionelle kildekritiske beredskab om beretnings- og levnsudnyttelse bringes i spil: "Enten må man tage Jens Nielsens beretninger for pålydende, eller man må vælge at læse dem på en anden måde", skriver Duedahl og fortsætter om denne anden måde, at materialet er en "fantastisk kilde til at forstå, hvordan ondskabens øjne [altså Jens Nielsen, PHH] så sig selv. For det er med hans udsagn som med dagbøger, breve, erindringer og selvbiografier i almindelighed, at de altid er uhyre præcise kilder til skribentens selvopfattelse. Jens ønskede for alt i verden at glimre ... ved sin ondskab ..." (s. 163)

Uhyre præcise? Virkelig? Vel ikke mere præcis end at Duedahls eget verdenssyn, og den overordnede måde historien er "framet" på, i høj grad vil påvirke læsningen? Men den indvending er næsten en detalje i forhold til en tredje og helt overset mulighed i forsøget på at forstå Jens Nielsens erindringer og breve. Duedahls skel bygger på en traditionel beretnings- og levnsudnyttelse, men netop i kraft af fortællings-perspektivet er der en indlysende tredje mulighed, som i det mindste bør overvejes.

Den mulighed er at anskue Jens Nielsens erindringer og breve som en *fortælling*, der i lige så høj grad konstruerer en virkelighed, som den afspejler denne virkelighed. Denne tredje tilgang – et anden ordens perspektiv, om man vil – er ikke til at få øje på i *Ondskabens øjne*, men kan det udelukkes, at Niels' erindringer og

18 Ludmilla Jordanova: *History in Practice*.

breve er hans forsøg på at skabe mening og orden, eller med et engelsk udtryk "*sensemaking*", i et liv, der kun i bakspejlet tog sig ud som forudbestemt?¹⁹ Eller mere banalt, at Jens Nielsen blot havde et ønske om at fremstille sig selv på en bestemt måde? Hvis det er tilfældet, må man så også forklare, hvorfor der ikke bare er forskel i selv-repræsentationen over tid, men at den også skifter afhængigt af, hvem han henvender sig til. Det er værd at overveje om Geertz' klassiske formulering, at "what we call our data are really our own constructions of other people's constructions of what they and their compatriots are up to" også har noget at tilbyde historikere.²⁰

Det er netop her, at forskellen mellem *Ondskabens øjne* og *Tyven* er klarest. Langen henviser f.eks. til Natalie Zemon Davis (note 58) og Robert Darnton (note 338), to kendte og anerkendte mikrohistorikere, som klart har inspireret både *Tyven* og hans tidligere bog i samme "genre" *Det sorteste hjerte*.²¹ Det er imidlertid meget generelle henvisninger uden noget teoretisk eller metodisk indhold, og de eneste andre tekster af den art findes kun i litteraturlisten, men ikke i noterne. Og de ser ikke ud til at have præget teksten i noget videre omfang.²²

Det er i det hele taget ganske symptomatisk for begge bøger, at de er næsten kemisk rensede for eksplicitte teoretiske, metodiske og historiografiske overvejelser, men alligevel er der altså forskelle. Jeg tror, det er fair at beskrive *Ondskabens øjne* som i det store og hele drevet frem af det, der er fundet i arkiverne, og i ganske særlig grad af Jens Nielsens egne selvbiografiske tekster samt fængselspræsten S.M. Hafstrøms lille defensorat fra 1892 om Nielsens "ødelagte liv".

På tilsvarende måde bygger en god del af *Tyven* på politiforhøret af Niels Heidenreich efter arrestationen i 1803. Alligevel fornemmer jeg bogen igennem, at *Tyven* i højere grad end *Ondskabens øjne* er teoretisk inspireret af en bred mikrohistorisk tilgang. Det ses f.eks. når Langen kort nævner, hvordan kategorier som køn og seksualitet (s. 70) bringes i spil i materialet, og hvor han diskuterer de fortællinger (f.eks. s. 57, 96), der findes i arkiverne. På side 185 øjnes måske endda en inspiration fra *Aktør Netværks Teori* og Bo Fritzboegers ikke citerede artikel (se note 22)? Langen skriver om betydningen af tillid, og om netværket af guldsmede, der køber guld fra de omsmeltede guldhorn, at "guldhornsguldet bliver i en vis forstand hele netværkets anliggende, fordi det indgår i de købs-, bearbejds- og salgsprocesser, der forener aktørerne og opretholder netværkets relationer. Heri indgår også mere uklart definerede skikkelser som kaptajn Allong Bruun", som altså bliver en aktant, skønt han aldrig har eksisteret.

19 Begrebet *sensemaking* findes vist også hos Geertz, men jeg har det fra organisationssociologen Karl Weick, se Weick: *Sensemaking in Organizations*. Jeg har selv skrevet om begrebet i relation til fortællinger i H. Hansen: 'Making Sense of Financial Crisis and Scandal'.

20 Geertz: 'Thick Description', 9.

21 Langen: *Det sorteste hjerte*.

22 Det drejer sig om Fritzboeger: 'Mikrohistorie og Aktør-Netværks-Teorier'; Sontag: *Against Interpretation and Other Essays*.

Diskussion

Der er altså ingen tvivl om, at Langen kan sin teori, og at han er klart inspireret af Natalie Zemon Davis' *Fiction in the Archives* og mere generelt af mikrohistoriens ambition om at forstå det store i det små.²³ Ulrik Langen er ikke a-teoretisk, han er post-teoretisk. Han har været der, og han har fået nok.

Det må betyde, at han har truffet et bevidst valg om, at nu må det være slut med al den teori og refleksion over historisk viden. Det forekommer mig, at det er det valg – hvis jeg da har ret – der har ført Ulrik Langen til at skrive historier, hvor han sætter en ære i at tilnærme sig skønlitteraturen og lægge afstand til eksplícitte overvejelser om teori, metode, historiografi og historisk erkendelse.

Det kan jeg sådan set godt forstå. Det minder mig om Clifford Geertz' indiske anekdote om at verden hviler på en elefant, der hviler på en skildpadde, som hviler på endnu en skildpadde. Adspurgt, hvad den skildpadde så hviler på, er svaret, at "ah sahib – from there it's turtles all the way down."²⁴ Sådan er det med teori – det er en uendelig regres, fordi man aldrig kommer i bund. Alt efter temperament kan man så vælge at fortsætte jagten på den sidste skildpadde, eller man kan stoppe op og se at få skrevet noget historie. På sin vis kan man måske sige, at det var det samme, Søren Mørch gjorde, da han holdt op med at skrive hvad-er-historie og siden har udgivet en perlerække af vægtige historiske værker.²⁵

Men der hører ligheden mellem Mørchs og Langen og Duedahls tilgange og historieskrivning også op. Søren Mørch har også skrevet biografier, bevares, men de handler om magtens mænd, statsministrene, og hans interesse ligger i det store og hele på makroplanet, på den store fortælling. Mørch er interesseret i strukturer og i det materielle, mens Langen og Duedahl er interesserede i mennesker og begivenheder og holder sig til mikroniveauet.²⁶

Bag Mørchs historieskrivning ligger også ønsket om at forklare og forstå magten og verden af i dag, og han forsømmer sjældent at gøre rede for sine teoretiske og metodiske overvejelser i sine noksom bekendte "varedeklARATIONER".²⁷ Søren Mørch skriver den store fortælling, han lægger sine præmisser frem, og han har som regel en klar problemstilling. Til gengæld ser man sjældent skyggen af et arkiv i hans bøger.

Jeg går ud fra som en selvfølge, at Langen og Duedahl også gerne vil forstå verden af i dag, og mon ikke de også ser deres bøger som bidrag til at forstå og forklare verden. Derfor tager Steffen Heiberg også fejl, når han mener, at Langens til-

23 Se de velkendte travere Davis: *The Return of Martin Guerre*; *Fiction in the Archives*. Carlo Ginzburg: *The Cheese and the Worms*.

24 Geertz: 'Thick Description', 29.

25 Bernard Eric Jensen: 'En flabet og folkekær fagmand'.

26 Se f.eks. Langen: 'Historien er gammel og gerrig', 148.

27 Se f.eks. Søren Mørch: *Store forandringer* -, 503-16.

gang i *Tyven* fører til relativisme.²⁸ Der er trods alt både det empiriske materiale og et tolkningsfællesskab at stå til regnskab over for. For mig handler det mere om relevans, og jeg synes, Duedahl og Langen skylder læseren en bedre forklaring på, hvordan deres bøger bidrager med historisk viden, som vi kan bruge til andet end underholdning om gamle dage. Og eftersom de ikke bruger tid og plads på det, tænker jeg, at de må have en anden holdning til, hvordan man bedst forstår verden end Søren Mørch og Per Boje. Med mindre de som på teoriens område har valgt dét fra?

Når Duedahl f.eks. diskuterer begrebet ondskab og spørger, om ondskaben kommer indefra – fra Jens Nielsen selv – eller om det er "samfundets skyld", er det et eviggyldigt spørgsmål (se også *Tyven*, s. 313-14), som vi alle stiller os selv med jævne mellemrum. Men Duedahl vil ikke forklare: "Bogen følger et centralt livsforløb i ondskabens danmarkshistorie, så må læseren selv fælde dommen." (s. 10)

Og her er et paradoks. Duedahl og Langen vil nok forstå men ikke (årsags)forklare. Det er en klassisk diskussion i historiefaget. Jeg er bare ikke sikker på, at den holder, og slet ikke når man så entydigt vælger fortællingen som formen for denne forståelse. Ulrik Langen har sådan set selv sagt det. På historikermødet i Odense i 2014 deltog han, Tom Buk-Swienty og jeg i en paneldebat om fortællingens rolle i historiefaget. I sit oplæg slog Langen fast, at al kritik af, at der ikke er analyse i historiefortællingen må forstumme, fordi "fortællingen ER analysen."

Det er jeg fuldstændig enig i. Fortællingen *er* analysen. Eller rettere, det er én mulig analyse blandt flere – også af årsag og virkning. Forklaringen af årsag og virkning og meget andet ligger netop i den fortælling, historikeren skruer sammen. Fortællingen er altså en fortolkning, der er underlagt alle de sædvanlige forbehold for misforståelser, fejltolkninger og måske vigtigst af alt for den teori eller linse, historikeren ser verden igennem.

Sådan må det være, med mindre man mener, at det er muligt at finde frem til den sande og objektive fortælling om Jens Nielsens ondskab, Heidenreichs tyveri af guldhornene eller Danmarks vej til velstand. Hvis man ikke tror det, og hvem gør snart det, efter alt hvad der er skrevet om fortællinger siden Hayden White's *Metahistory*, bliver det svært ikke at gå planken ud og se fortællingen som én sproglig repræsentation blandt flere mulige.²⁹ Og lige for en sikkerheds skyld: Nej, det betyder ikke, at man kan skrive hvad som helst.

Fortællingen er altså ikke en objektiv og uangribelig fortolkning. Det er altid muligt at skrive mere end én mulig fortælling på baggrund af det samme empiri-

²⁸ *Politiken*, 20. august 2015, Steffen Heiberg: "Historien om guldhornene demonstrerer historieskrivning som litterær genre".

²⁹ White: *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century; The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. For en interessant diskussion af fortællingstilgange i historiefaget, se Gunn, *History and Cultural Theory*, 26-53.

ske materiale, som Mads Mordhorst har vist i en fin artikel om dansk andelsbevægelse.³⁰

Det er derfor, jeg finder det problematisk, at hverken Duedahl eller Langen lægger deres præmisser frem eller diskuterer deres resultater i lyset af, hvad der ellers er skrevet om emnet. Det behøver ikke være en regulær forskningsoversigt, som Langen også lagde afstand til på førnævnte historikermøde, men hvis det små skal bruges til at sige noget om det større, må det vel nødvendigvis sættes i relation til, hvad andre har skrevet om noget tilsvarende? Selv om mikrohistorien ikke er interesseret i den statistiske repræsentativitet, ville det hjælpe på min forståelse at vide, hvor typiske eller atypiske Jens Niensens og Heidenreichs forløb egentlig var.

Det må også være rimeligt at forvente, at faghistorikere forholder sig til relevansen af og reflekterer over den fortælling, de selv skaber på baggrund af det empiriske materiale. Det savner jeg i høj grad i *Tyven og Ondskabens øjne*. Klaus Petersen skrev for nogle år siden en sur anmeldelse i *TEMP*. Han hævdede, at vægningen ved at diskutere årsager og konsekvenser og skrive forskningsoversigter var udtryk for en "populistisk vending i den akademiske historieskrivning", som skyldtes historikernes ønske om at blive læst og sælge bøger og i øvrigt komme i medierne.³¹ Ulrik Langen har derimod i førnævnte tiltrædelsesforelæsning – publiceret i samme nummer af *TEMP* som Klaus Petersens anmeldelse – givet udtryk for, at den udefra kommende fjende til historiefaget bl.a. er den videnskabelige 20 siders artikel, som ikke giver mulighed for at udfolde og forstå et historisk forløb på en ordentlig måde.

Jeg skal ikke udelukke, at Klaus Petersen kan have en pointe i, at hensynet til at sælge bøger og komme i medierne kan spille en rolle, men hvad skulle der nu være i vejen med at sælge bøger eller at være i medierne, og hvorfor skulle det være populistisk? Der er vel ikke nødvendigvis en modsætning mellem at årsagsforklare og at sælge? Tværtimod føler jeg mig overbevist om, at historie som fag har et stærkt uudnyttet potentiale til i langt højere grad at bidrage til og kvalificere den offentlige debat om væsentlige, nutidige samfundsproblemer, som dem jeg har nævnt ovenfor.

Jeg tænker derfor, at der i lige så høj grad kan være tale om, at et fokus på fortællingen let kan give anledning til, at man kommer til at fokusere for meget på formen og for lidt på indholdet og problemet. Jeg deler et stykke ad vejen Langens bekymringer om den 20 sider lange videnskabelige artikel, og fra mit udsigtspunkt, hvor omgangen med social-science miljøet er ganske fremskreden, tør jeg godt sige, at "you ain't seen nothing yet".

Carolyn Steedman har udtrykt risikoen for den historiske fortælling, når den kommer i kontakt med social-science udmærket. Hun beskriver, hvordan det kan

30 Mordhorst: 'From Counterfactual History to Counter-Narrative History'.

31 Klaus Petersen: 'Konspirationshistorier om den kolde krig', 190.

gå galt, når den historiske fortælling tages ud af "its narrative setting in order to explain something else ... is stabilized, made a building block for a different structure of explanation."³² Men det er altså ikke der, vi er, når vi taler om danske og internationale *historiske* tidsskrifter, og det giver derfor rigtig god mening at skrive velafgrænsede, problemfokuserede tidsskriftsartikler, bl.a. fordi de bringer os i kontakt med et internationalt forskningsmiljø. Artiklerne skal imidlertid kun supplere, ikke afløse, den historiske monografi.

Problemet er derfor ikke, at der ikke kan, skal eller må skrives historiske fortællinger. Den dør står vidt åben, og heldigvis for det. Problemet opstår, hvis vi glemmer, at vi også studerer fortællinger i form af de fortidige aktørers tekster, og at heller ikke historikeren har privilegeret adgang til fortiden. Det handler kort sagt om, at faghistorie efter min opfattelse er forpligtet til at reflektere over den historiske viden, der er opnået, hvordan den er opnået, og hvad dens relevans er for i dag.

Det udelukker ikke, at historikeren bruger litterære virkemidler og skriver fortællinger og analyser – der kan antage mange former. Den amerikanske historiker Edward Berenson har f.eks. skrevet en mikrohistorisk fortælling og analyse af retssagen mod Henriette Cailloux, der i 1914 skød og dræbte redaktøren for *Le Figaro*. Det lykkes Berenson at skrive denne fortælling samtidig med, at han både diskuterer historiografi og teori.³³

Et andet efter min opfattelse fremragende eksempel er den britiske erhvervshistoriker Andrew Popp's bog *Entrepreneurial families*. Popp forener en tæt mikrohistorisk, kulturel og empatisk læsning af en omfattende brevveksling i begyndelsen af 1800-tallet mellem ægteparret Shaw om deres virksomhed og deres samliv med en tæt kontekstualisering og diskussion af teorier om entrepreneurskab m.v.³⁴ Selv har jeg i *Da danske møbler blev moderne* forsøgt at kombinere en fortællingstilgang til materialet med konstruktionen af en ny og efter min opfattelse mere dækkende og tidssvarende fortælling om årsagerne til moderne dansk møbeldesigns storhed og fald.³⁵

Jeg er altså meget positivt indstillet over for både Poul Duedahls og Ulrik Langens bestræbelser om at skrive fængende historiske fortællinger, og jeg anerkender den mikrohistoriske og kulturhistoriske relevans og inspiration – især hos Langen. Men jeg kan ikke lade være med at spørge mig selv, om vi nu også får set nok af det store i det små i *Ondskabens øjne* og *Tyven*, og jeg har tænkt meget over, hvordan to dygtige historikere som Poul Duedahl og Ulrik Langen er nået frem til den konklusion, at man bedst skriver historie gennem et så markant fokus på

32 Steedman: 'Culture, Cultural Studies and the Historians', 48.

33 Berenson: *The Trial of Madame Caillaux*.

34 Popp: *Entrepreneurial Families*.

35 H. Hansen: *Da danske møbler blev moderne*.

den historiske fortælling og uden noget egentligt forskningsspørgsmål til at styre processen?

Faktisk har det voldt mig betydelige vanskeligheder at skrive denne anmeldelse, fordi de to bøger konstant har udfordret min forståelse af, hvad historikere med fordel kan beskæftige sig med – og hvordan.

Jeg har læst bøgerne med en stigende grad af skepsis iblandet den fascination, der følger af, at det er gode historier. Men min skepsis har nok fået overtaget, selv om – eller måske fordi – jeg i forbindelse med anmeldelsen ikke bare har læst en del andet for at sætte mit eget "native point of view" under lup. Jeg har også måttet læse både *Tyven* og *Ondskabens øjne* to gange for at blive enig med mig selv. Det var nu til at holde ud, for de to bøger er som sagt særdeles velskrevne og de giver rig mulighed for undren og overvejelser om ondskab, forbrydelse og straf. Det er ikke noget bøgerne selv gør meget ud af, men det er der.

Hvis det er tilstrækkeligt for Duedahl og Langen og deres tusindevis af læsere, er det fint med mig, men personligt og fagligt kunne jeg, som det er fremgået, godt have tænkt mig mere. Og jeg finder det problematisk, at der så godt som ingen refleksioner er over metodiske, teoretiske og historiografiske spørgsmål.

Måske er problemet, at jeg er usikker på, hvad jeg egentlig har lært ud over noget ganske specifikt om mennesker og begivenheder for et par hundrede år siden. Hvis man hører til dem, der synes, at fortiden er interessant i sig selv, er det udmærket, men det gør jeg ikke.

Måske er de to bøgers største fortjeneste for mit vedkommende, at de har ført til flere gode diskussioner med en række kolleger om, hvad vi med rimelighed kan forvente af den faghistoriske forskning udført af universitetsansatte historikere. Det var der ikke overraskende ingen enighed om. Nogle antydede ligefrem, at historiefaget er i krise, og at kulturhistorien bærer en del af ansvaret. Jeg er uenig i begge dele af det argument, men den og andre samtaler har hjulpet mig til at blive klogere på mit eget ståsted. Og det er vel netop pointen og måske de to bøgers største fortjeneste. De har potentiale til at rejse en faglig diskussion om historiefagets mål og midler.

Tyven og *Ondskabens øjne* har netop rejst nogle centrale spørgsmål for min egen praksis som historiker, og hvordan jeg positionerer mig mellem den skabelo-nagtige social-science artikel på den ene side og den historiske fortælling på den anden. De kan nok opsummeres på denne måde: Hvilke krav stiller jeg til en vellykket historisk fortælling og til vellykket mikrohistorie? Hvilke spørgsmål bør faghistorikere beskæftige sig med, og hvordan skal teori, metode og historiografi indgå i analysen/fortællingen. Mit svar er forhåbentlig fremgået af det ovenstående. Andre må svare for sig selv.

I sin artikel om fortællingens genkomst skrev Stone i 1979, at det endnu var for tidligt at sige, om genoplivelsen af fortællingen "will turn out to be a good or a

bad thing for the future of the profession.”³⁶ Svaret afhænger naturligvis af, hvilken fortælling man ser verden igennem. Derfor får vi aldrig noget svar, og det er sikkert godt det samme. Det ville være ret kedeligt, hvis vi alle skrev historie på samme måde.

LITTERATUR

- Andersen, Carsten: "I anno 2015 skal også fagbøger skrives som personlige fortællinger." *Politiken*, 24. november 2015.
- Bangsgaard, Jeppe: "Jeg føler mig draget og forpligtet af historien." *Berlingske*, 6. marts 2013.
- Berenson, Edward: *The Trial of Madame Caillaux*. Berkeley: University of California Press, 1992.
- Boje, Per: *Vejen til velstand - marked, stat og utopi: Om dansk kapitalismes mange former gennem 300 år: Tiden 1730-1850*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2014.
- Darnton, Robert: *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*. New York: Vintage Books, 1985.
- Davis, Natalie Zemon: *Fiction in the Archives. Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France*. Stanford: Stanford University Press, 1987.
- . *The Return of Martin Guerre*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1983.
- Dohm, Klaus: "Den sidste henrettede." *Jyllands-Posten*, 1. maj 2016.
- Duedahl, Poul: *Ondskabens øjne. En biografi om Jens Nielsen*. København: Gads Forlag 2016
- Eichengreen, Barry: *Hall of Mirrors. The Great Depression, the Great Recession and the Uses - and Misuses - of History*. New York: Oxford University Press, 2015.
- Fritzbøger, Bo: 'Mikrohistorie og Aktør-Netværks-Teorier', *Temp. Tidsskrift for historie* 5, 2012, 104-25.
- Geertz, Clifford: 'Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight', In *The Interpretation of Cultures*, 412-53. New York: Basic Books, 1973.
- . 'Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture', I Clifford Geertz (red.): *The Interpretation of Cultures*, 3-30. London: Fontana Press, 1973. Reprint, 1993.
- Ginzburg, Carlo: *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller*. London: Routledge, 1980.
- Gunn, Simon: *History and Cultural Theory*. London: Pearson, 2006.
- Hansen, Per H: 'Barry Eichengreen, Hall of Mirrors. The Great Depression, the Great Recession and the Uses - and Misuses - of History', *Business History Review* 89, no. 3, 2015.
- . 'Business History: A Cultural and Narrative Approach', *Business History Review* 86, no. 4 2012, 693-717.
- . *Da Danske møbler blev moderne. Historien om dansk møbeldesigns storhedstid. 2.* udgave. København: Syddansk Universitetsforlag/Lindhardt og Ringhof, 2016.
- . 'From Finance Capitalism to Financialization: A Cultural and Narrative Perspective on 150 Years of Financial History', *Enterprise & Society* 15, no. 4, 2014, 605-42.
- . 'Making Sense of Financial Crisis and Scandal: A Danish Bank Failure in the Era of Finance Capitalism', *Enterprise & Society* 13, no. 3, 2012, 672-706.
- Heiberg, Steffen: 'Historien om guldhornene demonstrerer historieskrivning som litterær genre', *Politiken*, 20. august 2015.
- Henningsen, Peter, og Langen, Ulrik: *Hundemordet i Vimmelskiftet og andre fortællinger fra 1700-tallets København*. Aarhus: Jyllands-Postens Forlag, 2010.
- Jensen, Bernard Eric: 'En flabet og folkekær fagmand', i Rasmus Dahlberg og Per H. Hansen (red.): *Anvendt historie. En bog om og til historikeren Søren Mørch*, 187-213. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2003.

36 Stone, 'The Revival of Narrative. Reflections on a New Old History', 23.

- Jordanova, Ludmilla: *History in Practice*. London: Arnold, 2000.
- Lakoff, George: *The Political Mind. Why You Can't Understand 21st-Century Politics with a 18th-Century Brain*. London: Viking Press, 2008.
- Lakoff, George, and Johnson, Mark: *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- Langen, Ulrik: *Det sorteste hjerte. Historien om et dybt fald i enevældens København*. København: Politikens Forlag, 2012.
- . 'Historien er gammel og gerrig', Tiltrædelsesforelæsning, 19. September 2012. *Temp. Tidsskrift for historie* 5, 2012, 144-54.
- . *Tyven. Den utrolige historie om manden, der stjal guldhornene*. Politikens Forlag 2015.
- Levi, Giovanni: 'On Microhistory', i Peter Burke (red.) *New Perspectives on Historical Writing*, 93-113. Cambridge MA: Polity Press, 1991.
- Mordhorst, Mads: 'Arla and Danish National History. Business History as Cultural History', *Business History* 56, no. 1, 2014, 116-33.
- . "From Counterfactual History to Counter-Narrative History." *Management & Organizational History* 3, no. 1, 2008, 5-26.
- Mørch, Søren: *Store forandringer - 61 Fortællinger om, hvordan verden blev moderne*. København: Politikens Forlag, 2009.
- Petersen, Klaus: "Konspirationshistorier om den kolde krig." *Temp. Tidsskrift for historie* 5, 2012, 190-94.
- Popp, Andrew: *Entrepreneurial Families. Business, Marriage and Life in the Early Nineteenth Century*. London: Pickering & Chatto, 2012.
- Ricoeur, Paul: *Time and Narrative. Volume 1*. Chicago: Chicago University Press, 1984.
- Sontag, Susan: *Against Interpretation and Other Essays*. New York 1966.
- Steedman, Carolyn: 'Culture, Cultural Studies and the Historians', i Simon During (red.) *The Cultural Studies Reader*, 46-56: Routledge, 1993.
- Stone, Lawrence: 'The Revival of Narrative. Reflections on a New Old History', *Past & Present* 85, 1979, 3-24.
- Swienty, Tom Buk: *Den Ideelle Amerikaner - En biografi om journalisten, reformisten og fotografen Jacob A. Riis*. København: Gyldendal, 2007.
- Thorsen, Nils: 'Ondskabens livshistorie', *Politiken*, 1. maj 2016.
- Weick, Karl: *Sensemaking in Organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1995.
- White, Hayden: *The Content of the Form : Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore, Md.: The Johns Hopkins University Press, 1987.
- . *Metahistory : The Historical Imagination in Nineteenth-Century*. Baltimore, Md.: The Johns Hopkins University Press, 1973.

PER H. HANSEN

PROFESSOR

CENTER FOR BUSINESS HISTORY

COPENHAGEN BUSINESS SCHOOL

PHH.MPP@CBS.DK